

Ittész János

Krisztus-központúság és a kereszt teológiája az evangélikus istentiszteletben *

Nem előadás, hanem vallomás az istentisztelet misztériumáról

1. Bevezetésül

*Ittész János (Győr), a Nyugati (Dunántúli)
Evangélikus Egyházkerület ny. püspöke.*

Az első felismerésünk az, hogy a címben olvasható két fogalom —Krisztus-központúság és a kereszt teológiája— tulajdonképpen egy valóságra vonatkozik, hiszen a *solus Christus* sokszor hangoztatott reformátori elve arról is bizonyosságot tesz, hogy az egyébként csak elrejtőzködőként megsejthető Isten (*Deus absconditus*) a testté lett Igében, azaz Jézus Krisztusban, az ő kereszthalálában és feltámadásában nyilatkoztatja ki magát (*Deus revelatus*). Ezen túl itt talán nem kell bővebben szólni a Krisztus-központúság lényegéről. Azonban a kereszt teológiája mint a lutheri teológia lényege talán bővebb magyarázatot igényel. Rögtön jeleznünk kell azt is, hogy a lutheri teológia másik specifikuma —a „megkülönböztetés művészete” (pl. a törvény és evangélium éles megkülönböztetése)— itt is érvényesül, amikor Luther az 1518 tavaszán tartott *Heidelbergi disputáció* 19. és 20. tételében így fogalmaz: „Nem az nevezhető méltán teológusnak, aki Isten láthatatlan dolgait az ő teremtett műveiben felfogva szemléli. Hanem az nevezhető méltán teológusnak, aki Istennek látható műveit, azaz a «hátát» a szenvedésekben és keresztben szemlélve fogja fel.”¹ „Luther ezzel minden teológusként tett kijelentését egy olyan koordináta-rendszerben helyezi el, melynek középpontjában nem egyszerűen Krisztus keresztye áll, hanem a kinyilatkoztatásnak az az értelmezése, amelynek kulcsához a kereszten adott kinyilatkoztatás megértésekor juthatunk. Még pontosabban, ez a keresztnak mint kinyilatkoztatásnak megértéséből származó Isten-ismeret. A kereszt teológusa minden kijelentésében arról az Istenről beszél, akinek Isten-voltát —úgy is mondhatom, hogy istenségének mibenlétét— nem a teremtés műveinek vizsgálatából, nem is közvetlen megtapasztalásból (misztika), de nem is logikai következtetésből (filozófia), hanem a kereszt kinyilatkoztatásából ismerte meg. Ezzel szemben áll a teológiának sok más lehetséges koordináta-rendszere, melyeknek közös ismérve, hogy a középpontjukban nem a kereszt kinyilatkoztatásának megértéséből eredő

* A Magyar Egyházzenei Társaság XI. kongresszusán Budapesten 2013. március 15-én elhangzott előadás.

¹ *Heidelbergi Disputáció*. (Ford. és a bevezetőt írta NAGYBOCSKAI Vilmos. Az utószót írta CSEPREGI Zoltán). (Magyar Luther Füzetek 8) Magyarországi Luther Szövetség, Budapest 1999.

Isten-ismeret áll.”² Ezért is valljuk, hogy —szemben az élménykereszttyénség „érezzük jól magunkat” igénytelenségével— az istentisztelet ünneplésének „sikere” csak ezen mérhető: hirdettetett-e a megfeszített és feltámadott Krisztus, és megszületik-e a „keresztfa tündöklő titkát” magasztaló hit a közösség tagjainak szívében. S mivel a *viva vox evangelii* és a bizodalmas Krisztus-hit Isten ajándéka a Szentlélek által, bizony igaza volt a reformátor atyáknak, amikor így tanítanak: „Azért, hogy erre a [megigazító, üdvözítő] hitre eljussunk, rendeltetett az evangélium hirdetésének és a szentségek kiosztásának szolgálata. Mert az ige és szentségek mint eszközök által kapjuk a Szentlelket, aki hitet támaszt —[ubi et quando visum est Deo] ahol és amikor Istennek tetszik— azokban, akik hallják az evangéliumot: azt tudniillik, hogy Isten nem érdemünk miatt, hanem a Krisztusért igazítja meg azokat, akik hiszik, hogy Isten őket a Krisztusért kegyelmébe fogadja.”³

2. Isten népének istentiszteleti élete körülöleli a glóbuszt

Könyveim között található egy kézbesimuló, puha táblás kis kötet, amely ezt a címet viseli: *Das Gebet das die Welt umspannt*. Alcíme pedig ez: *Reden über das Vaterunser*. Fontos a megjelenésének helye és ideje is: Stuttgart, 1945. Tizenegy ige hirdetést tartalmaz, amelyeket a szerző, Helmut Thielicke (1908–1986) —akkor éppen tübingeni teológiai professzor— az Úrtól tanult imádságra mint vezérfonalra építve mondott el, nagyon nehéz történelmi helyzetben, olykor egészen megrendítő háborús körülmények között. A rövid előszóból idézek: „A Miatyánk valóban az az imádság, amely körülfogja az egész világot: a világot —mindennapi kis ügyeivel és «világtörténelmi perspektíváival»; a világot— a boldogság óráival és mélységes gyötrelmeivel; ... a gondtalan gyermekek világát, és ugyanakkor a férfiakat is összetörő problémák világát. Az egész világ —ahogy a középkori képekről jól ismert aranyozott golyó— az Úr kezében nyugszik. És nyugszik a mi kezünkben is, ha kezünket imádságra Istenhez emeljük.”⁴

Idekívánkozik az Evangélikus Énekeskönyv egyik kedvelt esti énekének két versszaka különösen is (EÉ 124): „3. Mert mint a hajnal könnyű szárnya / Nem pihen, partról partra kel, / Zeng új dicséret és új hála, / Néped imája nem hal el. 4. Már a nap távol testvért ébreszt, / Még alig hamvad fénye itt, / S friss ajak dicsér egyre téged, / És magasztalja tetteid.” Igen, Isten népének imádsága és istentiszteleti élete a maga fizikai valóságában, de létének mindenféle dimenziójában is körülöleli a glóbuszt, s rajta Isten minden teremtményét.

² VÉGHÉLYI Antal: „Előszó”, in W. von LOEWENICH (ford. Mády Katalin): *Theologia crucis. A kereszt teológiája Luthernél*. (Magyar Luther Könyvek 8) Evangélikus Sajtóosztály — Magyarországi Luther Szövetség, Budapest 2000. 7.

³ CA V, in *Ágostai hitvallás. Konkordiakönyv*. (A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 2) Szerk. REUSS András. Luther Kiadó, Budapest 2008. 23.

⁴ H. THIELICKE: *Das Gebet das die Welt umspannt*. Quell-Verlag, Stuttgart 1945. 6.

Szívesen idézem ebben az összefüggésben Pröhle Károly ide illő szép mondatait is: „Isten népének, Krisztus egyházának istentisztelete szakadatlan folyamatként végig kíséri az egyház életét az évszázadokon át, és folyik szüntelenül éjjel-nappal a föld körül, ahogyan a hívők közössége körülöleli a földet. Részt vesz benne az üdvözültek serege és a földön bűnnel, gyengeséggel küzdő egyház és annak minden tagja, akár a gyülekezetben, akár baráti és családi körben, vagy magánosan lépnek Isten színe elé. Ahol Isten ígését olvassák és hirdetik, hallgatják és tanulják, ahol a szentségeket adják és elfogadják Jézus Krisztus nevében, és ahol az Úr nevét segítségül hívják egyedül vagy közösségben, ott Krisztus egyháza jelen van, és az egy egyház istentisztelete folyik, mert ott jelen van a feltámadt és élő Úr, és végzi hitet ébresztő és szeretetre indító munkáját, azon ígérete szerint, hogy ahol ketten vagy hárman egybeülekeznek az ő nevében, ott van közöttük, és övéivel marad minden napon a világ végezetéig (Mt 18,20; 28,20).”⁵

3. Istentiszteleti életünk Jézus Krisztus Urunk ígéreteire épül

Az evangélikus egyház számára alapvető jelentőségű *Ágostai hitvallás* egyházzól szóló tanítása⁶ alkalmazható —sőt alkalmazandó— az istentiszteletre is. Vagyis az istentisztelet lényege az igehirdetés és a szentség ünneplése. Vajta Vilmos a *Die Theologie des Gottesdienstes bei Luther* című alapvető munkájának második részében már a szakaszcímekekkel⁷ is erre utal. Amikor az istentiszteletről mint Isten művéről, de akkor is, amikor az istentiszteletről mint a hit művéről beszél, az igehirdetés által munkálkodó és a szentségben valóságosan jelen lévő Úrról tesz bizonyosságot. Ezért újra és újra hangsúlyoznunk kell, hogy az istentisztelet nem az egyház népének Isten tiszteletére bemutatott cselekménye, hanem az élő Úr cselekedete, amely által hitet ébreszt, ajándékában részesít, önmagával és a benne hívőkkel közösségbe von. Mindezt a hirdetett és a szentség mint látható ige által munkálja. Amint Szent Ágoston is mondja: *Ecclesia verbo Dei generatur, alitur, nutritur, roboratur*. (Az egyházat Isten ígéje szüli, tartja, táplálja, erősíti). Ezért is fontos, hogy számon tartsuk Jézus Krisztus egyházának adott ígéreteit.

Az istentiszteleten abban a reményességben van együtt a Krisztus-hívő közösség, hogy Jézus Krisztus ígérete szerint az ő valóságos jelenlétének ajándékában részesül. A Mt 18,20-ban kapott ígéret —„Mert ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben: ott vagyok közöttük.”— nem biztat kevesebbel,

⁵ *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkeszei számára*. (Összeállította és átdolgozta PRÖHLE Károly.) A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest 1996. 15.

⁶ CA VII (3. jz.) 24: „Az egyház pedig a szentek gyülekezete, amelyben az evangéliumot tisztán tanítják, és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki.”

⁷ V. VAJTA: *Die Theologie des Gottesdienstes bei Luther*. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, Stockholm 1952. 117–182. I. Der Gottesdienst als Werk Gottes, 1. Die Verkündigung des Wortes, 2. Die Gegenwart Christi im Abendmahl, II. Der Gottesdienst als Werk des Glaubens, b. Der Glaube als Hören des Wortes und Gebrauch des Sakraments.

mint azzal, hogy a szokásos — „Az Atya, Fiú, Szentlélek nevében!” — invokációval kezdődő alkalmakra nézve különösen is Jézus Krisztus erős ígérteét bírjuk. Ő valóban jelen van hívei közösségében, s ami ott történik, az az ő ígéréte szerint a Szentháromság egy igaz Isten által megszentelt esemény. Bárcsak ezzel a bizonyossággal lenne együtt minden alkalommal Isten egy és szent népe!

Jézus Krisztus másik ígéréte az igehirdetőknek, és az igehallgató gyülekezetnek is szól: „Aki titeket hallgat, engem hallgat”. (L 10,16) Ezzel azonban nem szentesíti a szószéken elhangzó mindenféle beszédet, hanem önmagához kapcsolja, fegyelmező és figyelmeztető jelenlétének ígérétére emlékezteti a megszólalót és a hallgatót. Szigorú, de nem haragos kontroll alá kerülünk. Tudjuk, csak Isten a megmondhatója, mi minden hangzik el szószékeinken igehirdetés „fedőnév” alatt. Nagy ítélet lenne rajtunk, hogy ha magunknak kellene minden ilyen címen elmondott beszédünket végighallgatnunk. A Krisztus-központúság és a kereszt teológiája az eligazító mérték és mérce itt is!

Szólnunk kell ezen a helyen az oltárszentség, az úrvacsora ünnepléséről is. Itt most nincs hely és alkalom arra, hogy Luthernek a miseáldozatról mondott markáns — és legjobb meggyőződésünk szerint helyénvaló — kritikájával foglalkozzunk, de arról szólnunk kell, hogy a szentség ünneplésekor ki a ténylegesen cselekvő és mit jelent Jézus Krisztus valóságos jelenléte, reálprezenciája az úrvacsorában. Evangélikus egyházunk e kérdésben vallott hitvallásos álláspontját így foglalja össze az *Agenda* bevezetésében Pröhle Károly: Jézus Krisztus „[a]z úrvacsorában a gyülekezet számára van jelen, amikor önmagát feláldozza, megosztja és kiosztja, és ezzel testének tagjait önmagával és egymással egyesíti.”⁸ Ami pedig Jézus Krisztusnak a szentségben való valóságos jelenlétét illeti, legjobbnak tűnik, ha magát Luthert idézzük: „«E pohár amaz új szövetség az én véremlében». Nem nyilvánvaló-e, hogy ő minket az egyszerű hitben akar megtartani, hogy csakis azt higgyük, hogy az ő vére a pohárban van? Bizony, ha nem foghatom fel, mily módon lehet a kenyér a Krisztus teste, foglyul adom értelmemet a Krisztus iránt való engedelmességnek, és megmaradva egyszerűen és tisztán az ő igéinél, hiszem erősen, hogy nem csupán jelen van Krisztus teste a kenyérben, hanem hogy a kenyér a Krisztus teste. ... Mit bánom én, ha a bölcsélet nem érti meg ezt! A Szentlélek több, mint Aristoteles.”⁹

4. Ami ebből következik — a tanítványi élet istentisztelete

Jézus Krisztus Urunk kereszthalála és feltámadása egyértelművé tette számunkra: Isten nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen. (Ez 18,23) Megszabadított bűntől és haláltól, levette rólunk bűneink terhét, és életünknek új távlatot adott. Bizony jól mondták a régiek: *Ave crux spes unica!* Valóban, reménységünk egyedüli forrása a diadalmas szent kereszt, amely-

⁸ *Agenda* (ld. 5. jz.) 15.

⁹ M. LUTHER (ford., bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel ell. MASZNYIK Endre): *Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske*. Aeternitas, Felsőörs 2005. 29.

nek koordinátái —mélységben és magasságban és tág ölelésű távlatukkal— rendet teremtenek életünkben, és vigasztalást adnak halálunk óráján is. Vigasztal és bátorít a jól ismert és sokszor idézett ige: *Akár élünk, akár meghalunk, az Úrői vagyunk — Krisztus azért halt meg, és azért kelt életre, hogy mind a holtakon, mind az élőkön uralkodjék.* (R 14,8b.9)

Krisztus keresztségének koordináta-rendszerében sorsunknak, életünk minden eseményének és az életvitelünket meghatározó döntéseinknek pontosan meghatározható jelentősége és értéke van. Vagyis a tanítványi élet istentiszteletének ez az alapja és erőforrása. Így is mondhatjuk: a Krisztus-esemény meghatározza egész egzisztenciánkat; értelmezi múltunkat, helyreigazítja jelenünket, kijelöli feladatainkat, és reménységgel ajándékoz meg bennünket jövőnkre nézve. Kizárólag ez az esemény az alapja *az Úrői vagyunk* (τοῦ κυρίου ἔσμεν — *Domini sumus* R 14,8c) indicativusának.

Luther felismerése kongeniális, amikor —meglepő módon— az első hitágazat magyarázatában az általunk egyébként csak a hit általi megigazulásról szóló tanítás összefüggésében elfogadott szavakat használja:¹⁰ „... Ő adta testemet, lelkemet, szememet, fülemet és minden érzékemet, és ezeket most is fenntartja. ... Testemet s életemet naponként mindennel bőven ellátja és táplálja. Megoltalmaz minden veszedelem ellen. És mindezt csupán atyai, isteni jóvoltából és irgalmasságából cselekszi, és *én arra sem érdemes, sem méltó nem vagyok.*” Teljes egyetértéssel idézem Oswald Bayer tübingeni professzor előadásának ideillő passzusát: „Paul Gerhardt így inti végrendeletében egyetlen életben maradt fiát: «Tégy jót az emberekkel, ha nem is viszonzózzák majd neked, mert...» — és itt azt a folytatást várnánk, hogy a Jóisten majd megfizet érte neked. Gerhardt, a várakozással ellentétben, azonban így folytatja: «... mert amit az emberek nem tudnak meghálálni, azt a menny és föld Teremtője már előre régen kiegyenlítette, amikor szent Fiát érted adta, és amikor téged a szent keresztségben gyermekévé fogadott, és örökösévé tett.»¹¹ Az evangéliumnak ez a világos és egyértelmű interpretációja sokak szerint különösen is életidegen a mai világban. Arra hivatkoznak —és olykor, úgy tűnik, joggal—, hogy mindennapjainkban az *adok-kapok* és az *ahogy te nekem, én is neked* és a mindenáron való szerzés és érvényesülés farkastörvényei uralkodnak. Ilyen körülmények között nem megvalósítható az, amit Pál apostol a jól ismert konfliktushelyzetben (R 14) a római gyülekezet szívére helyezett — mondják. Még hogy az erősebb engedjen? Mi lenne velünk, ha így tennénk?

Mégsem adhatjuk fel! Hiszen éppen ez az evangélium summája: „Már előre régen kiegyenlítette ...” Akik az Úrői, naponta innen indulnak, és naponta ide térnek vissza. S a keresztségben élénk jövő kegyelem így lesz mentsvárunk, erőforrásunk — Krisztusért.

¹⁰ Vö. Oswald BAYER: „Megigazulás. A teológia alapja és határai”, *Keresztyén Igazság* új folyam (1990/ 7) 3–17.

¹¹ I.m. 5.

Ez a bizonyosság emeli tekintetünket földi életünk horizontja fölé. Az „Életünkben szüntelen Halál lesi léptünk” (EÉ 499) bénító realitásával szemben a feltámadott Úr erejével győzedelmeskedünk. Staupitz, Luther gyóntatója után szabadon így is mondhatjuk: az evangélium nem a hipochonderek játékszere, hanem valóságos, életmentő gyógyszer a halálos betegeknek, és szabadulás azoknak, akik nélküle örökre a bűn és halál rabságában maradnának. E szabadulás nélkül a mi személyes tapasztalatunk is csak az lehetne, amit Madách Az ember tragédiája római színeben így mondat ki Évával: „Életünk legszebb percébe is vegyül egy cseppje a mondhatatlan fájdalomnak.” Ez a mondhatatlan fájdalom nem más, mint a hol lappangó, hol meg szívet bénító félelem a Halál öfelsége hatalmától.

De nem így azok, akik az Úrban vannak, akik az övéi! Mert húsvét óta tudhatjuk és hitben tapasztaljuk is, hogy a helyzet éppen ennek az ellenkezője: életünk legszomorúbb percébe, legnehezebb helyzetébe is bevilágít legalább egy fény sugara a kereszt diadalának, Jézus Krisztus Urunk húsvéti győzelmének. Amikor arcunkat és szívünket ebbe az életre melegítő fény sugárba emeljük, Pál apostollal együtt kiáltjuk: „Teljes a diadal a halál fölött! Halál, hol a te diadalod? Halál, hol a te fullánkod?” (1K 15,54,55), és együtt énekeljük Paul Gerhardt-tal: „Már szívem csupa hála, / Leveti bánatát, / Mert teljes fényben látja / Feltűnni szép napját. / Ő az én napom: Jézus! / Ő világol nekem. / S a menny örömét zengi / Ujjongó énekem.” (EÉ 325,5)

*

Kezdőének Ittzés Jánosnak, a Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület nyugdíjba vonult püspökének búcsúztató istentiszteletén 2011. június 18-án a győri evangélikus Öregtemplomban. (További képek az istentiszteletről a következő lapon.)

